

CİNSİYETE DAYALI MESLEKİ AYRIMLAŞMA: ABD ÖRNEĞİ

Aylin OK(*)

GİRİŞ

Bu çalışmada amacımız, örnek olarak alınan bir endüstri toplumu olan ABD'de, kadınların çalışma yaşamlarına geçişlerinde, 'female jobs' olarak adlandırılan, kadınlara özgü meslekler başlığı altında toplayabileceğimiz alanlara kanalize edildiklerini gösterebilmek ve bunun nedenlerini betimlemeye çalışmaktır. ABD toplumunun örnek olarak alınmasının nedeni ise, ileri düzeyde sanayileşmiş, buna paralel olarak demokratik ve insan haklarının korunduğu, evrensel ilkelerin kabul gördüğü düşünülen bu toplumda, adı geçen olgunun hala geçerli olduğunun varsayılmasıdır.

'Kadın' ve 'Erkek', insan türünün cinsiyetlerini oluştururlar. Kadın ve Erkek olma bir kategoridir. Burada her iki cinsi birbirinden ayırma biyolojik özellikler temelinde olmakta ve 'cinsiyet' (sex) terimi "kadın ve erkek ayrımının, biyolojik karakteristیکler tarafından belirlenmiş durumuna atfedilerek"(1) kullanılmaktadır. Literatürde karşılığı yine cinsiyet olan, fakat anlam bakımından çok daha farklı bir düzlemi işaret eden bir terim (gender) daha vardır. Konumuz açısından bize yol gösterici olacak olan bu kavram, kültürel olarak oluşturulmuş olan kadın ve erkek arasındaki farklı nitelikleri kastetmektedir.

Kültürel Temelli Farklılık

Biliyoruz ki, toplum doğanın bir uzantısı olmayıp, "insanın doğaya karşı kurduğu ve insanın içinde 'insanı' karakteristiklerini yaşatabildiği bir organizasyondur"(2). Bu yüzden de doğadan getirdiğimiz özelliklerin toplum yaşamında da devam edebileceğini beklemek hatalı olabilir. Bu şekildeki bir kabullenmeyi getirdiğimiz

(*) Araştırma Görevlisi., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

çalışmada, referans noktamız kadının, -erkek gibi- biyolojik bir süreklilik taşıyan niteliğinin yanında onun, toplum içinde belirli rolleri yerine getiren bir kişi olmasıdır. Daha açık söylemek gerekirse, biyolojik kadın ve biyolojik erkek olma niteliğine sahip olmalarına ek olarak, toplum yaşamında belirli rolleri yerine getirmeye başlayıp, bir grup üyesi kimliğine büründüklerinde, birbirlerinden çok farklı konumlar işgal etmekte ve çok çeşitli roller oynamaktadırlar. Kuşkusuz bu durumda kaçınılması gereken, toplumun adı geçen cinsiyet farklılığı temelinde örgütlendiği sonucudur. Doğal olan kadın veya erkek olma, zorunlu olarak, toplumsal aktivitelerdeki etkileşim örüntülerinin de doğal özellikler temelinde kurulduğu anlamına gelmemelidir. O halde bu noktada bizim için önem kazanan kavram 'sex' den ziyade 'gender' kavramı olacaktır. Çünkü toplumda kadın ve erkeğe ilişkin rollere birbirlerinden farklı statü dereceleri atfedilmesinin ve rollerin çeşitliliğinin erkeklerin lehine olmasının temelini, sosyal düzlemli kadın olmada aramak gereklidir.

Sosyal temele atfedilen kadın olma ise ancak kadının üzerine aldığı rolleri yerine getirdiği sosyal platformda tanımlanabilir. Kadının ilk işbölümü içindeki görev paylaşımı, onun biyolojik özellikleri doğrultusunda olmakla birlikte, bunların toplum tarafından bir statü hiyerarşilenmesine tabi tutulması, bu sosyal platform dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu ise kültürel olarak yansıtılmış, kadın ve erkek arasında farklılıkların oluşturulduğu görüşüne bizi ulaştırmaktadır.

Kadınların üstlendikleri rollerin, erkeklerinkine göre hem daha sınırlı hem de daha alt statü düzeyinde bulunması, toplumların gelişme aşamalarında etkili olan süreçlerle bağlantılı olabilmektedir. Toplumsal yaşam içinde, doğaya karşı verilen yaşam savaşı, her iki cinsiyet grubunun işbirliğini gerekli kılmıştır. İlk işbölümü olarak görülen kadın ve erkek arasındaki bu paylaşım, cinsiyet faktörü temelinde olmakla birlikte, toplumsal süreçteki diğer işbölümlerinde de geçerli olmak üzere sosyal esastır. Belirtilen bu süreç içinde, kadının statüsünde değişmeye yol açan sebep olarak biz de "sosyal organizasyonun giderek karmaşıklaşması sonucu ev ile işyerinin birbirinden ayrılması, aile grubunun işlevlerinin azalması"(3) tezine katılıyoruz. Bunun sonucu ise kadının statüsünün düşmesidir. Çünkü toplum, kadının birincil grubu olarak aileyi kabul edip, öncelikli rolleri olarak ona annelik

ve eşlik rollerinin vermekteyse de, fiilen bunlara çok yüksek bir statü derecesi atfetmeyebilmektedir. Nitekim erkeğin de aileye ilişkin rolleri, aile dışı rollerine kıyasla toplum tarafından daha az önemlendirilip, düşük bir statüde tutulabilmektedir(4).

Toplumlar üyelerinin inançlar, davranışlar, neyin doğru veya neyin yanlış olduğu ya da nasıl tavır ve tutumlar geliştirecekleri hakkında ortak bir fikirler setini, üyelerine karşı olan beklentilerinde referans noktası olarak kullanmaktadır. Bu ise üyelerin cinsiyet, yaş, sınıf gibi nitelikleriyle bağlantılı olmaktadır. "Özellikle cinsiyet, hemen tüm toplumların cinsiyet rollerine sahip olmasından dolayı, açıkça farklılaştırıcı bir niteliktir. Kadınlardan, erkeklerden farklı olarak düşünmeleri ve davranışları beklenmektedir" (5). Cinsiyet rollerine ilişkin sosyalleşme teorisine göre, cinsiyetlerin farklı kişilik karakteristikleri, hünerleri ve ayrıcalıkları üzerine aldıkları bir süreç vardır. "Bu süreç içinde, her bir cinsiyet için uygun tavır ve davranışın kültürel görünümü, kızlara ve oğlanlara, ailelerinin mesajları, medya tarafından verilen imajlar ile aile ve arkadaşların haberleşmesi yoluyla nakledilir; bu mesajlar yetişkin yaşamına getirilen sonuçlar olarak da içselleştirilirler"(6). Okulun da bir parçası olduğu "sosyalizasyon süreci, cinsel ayrıma, erkek ve kadınlarda spesifik yönelimleri, tercihleri ve cinsel uygunluğa ilişkin olarak belirlenmiş olan meslekler için rekabetleri yaratma yoluyla yardımcı olmaktadır"(7). Sonuçta da onlara "farklı eğitim ve iş vererek, aynı meslekleri aynı yollarla yapabildiklerini reddederek ya da aynı hedefleri belirlediklerinde başarılı olamadıklarını kabul ederek, (onları) ayırır" (8). Bu tür bir görünüm ise karşımıza birinci boyuttan hiç de bağımsız olmayan ikinci boyutu çıkarmaktadır: Kadınlar için ayrılan iş alanları ya da kadına özgü meslekler (female jobs). Belirtilen bu boyut, kadının çalışma hayatında yer almasının, toplum tarafından değerlendiriliş tarzıyla bağlantılıdır. Değerlendirme ise, cinsiyetlere ilişkin olarak yapılan ve üyelere sunulan kültürel perspektiften ayrılmaksızın, pozitif hukuk kuralları çerçevesinde, kadına eğitim görme ve çalışma hakkını vermekle birlikte, "toplumların sosyal ilişkilerini düzenleyen ve hukuk dışında kalan diğer kuralları (gelenek, töre, din), kadına daha geleneksel yaklaşım, aile grubu dışındaki konumların, kadınlardan çok erkekler tarafından işgal edilmesi gerektiği"(10) çerçevesindedir. Kadının cinsiyeti temelinde belirlenen konumu, kadının iş hayatındaki rolleri için de geçerli

sayılmış ve çalışma yaşamında ona sekreterlik, öğretmenlik, hemşirelik gibi meslekler yakıştırılmıştır. Aile üyelerin evde elbiseler diken kadınlar, bunu fabrikada da yaparlar: evde hastaya bakarken bunu hastahanedede de yapabilirler: kendi evlerinin bakımını üstlenen kadınlar, bunu hizmetçiler olarak başkalarının evleri için de yaparlar.

Kadınlara Özgü Meslekler

Kadınlara özgü meslekler, kadınsı cinsel niteliğin bağlanmışlığını vurgulayan özellikleri göstermekte ve erkek çalışanların istihdamını sağlayan karakteristiklerden yoksun bulunmaktadır. Örneğin üç temel kadın profesyonel mesleği olarak hemşirelik, öğretmenlik ve kütüphanecilik gösterilmektedir. Bunlar geleneksel olarak kadınlara ait mesleklerdir. Hüner isterler fakat ucuz işgücü istihdam ederler. Eğitimleri istihdam öncesinde kazanılır fakat bu mesleklerde mesleki süreklilik zorunlu değildir. Çaba ve gayret istenilmekte fakat uzun bir bağlılık ve tüm zaman ve enerjiyi mesleğe ayırma gerekli görülmemektedir. Bunların tam tersi ise erkeklere özgü diyebileceğimiz meslekler için geçerli olmaktadır. Şimdi de bu olgunun ABD'de hangi düzeyde olduğunu göstermek için bu konuda yapılmış olan çalışmalardan yararlanmak istiyoruz.

Tablo 1'de, 1984'de ABD'de kadınların, yaygın bir şekilde yönetimi destekleyici olarak tanımlanan katiplik, sekreterlik gibi hizmet mesleklerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Tablodan da anlaşıldığı gibi, tüm kadın çalışanların % 47'si bu iki belli başlı kadınlara özgü meslek grubundadırlar. Erkekler ise daha çok idareci, yönetici ya da el emeği ile çalışan işler ile onarım, üretimde karar verme ve özellikle mavi yakalı işlerde yoğunlaşmaktadırlar. Durum daha önceki yıllarda pek değişme göstermezken, (şöyle bir örnek verelim: 1990'larda bazı değişmelere rağmen % 70'i kadın olan 17 meslekte 14'ü, mesleki önem ve derecelerinin değişmesine rağmen, 1960'larda da hakim olarak kadınlara özgü kalmıştır (11). 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başında erkeklere özgü olarak kabul edilen mesleklere doğru görece bir kayma gözlenmiştir.

Tablo 1: Kadın ve Erkeklerin Meslek Kategorileri Yoluyla Dağılımı Aralık 1984

Meslek Kategorisi	Erkeklerin Sayısı (Bin)	Kadınların Sayısı (Bin)	Kadın Çalışanların %	Her bir meslekte İşgücü içindeki Erkek %	Her bir meslekte İşgücü içindeki Kadın %
+ İdarecilik, Yöneticilik	7.769	3.951	33.7	13.1	8.5
+ Profesyonel Uzmanlık	6.996	6.548	48.3	11.8	14.0
+ Teknisyenler ve ilgili yardımcıları	1.616	1.495	48.1	2.7	3.2
+ Alım-Satım Meslekleri	6.543	6.387	49.4	11.0	13.7
+ Kâtiplik	3.356	13.525	80.1	5.6	28.9
+ Hizmet Meslekleri	5.543	8.620	60.9	9.3	18.4
+ Üretim, Onarım	12.124	1.106	8.4	20.4	2.4
+ Operatörler, Fabrikatör ve İşçiler	12.574	4.613	26.8	21.1	9.9
+ Çiftçi, Ormancı ve Balıkçı	2.990	492	14.1	5.0	1.1
+ Toplam Sivil İşgücü	59.511	46.736	44.0	100.0	100.0

+ Veriler 16 yaş ve yukarısına aittir.

Kaynak : Çalışma Dairesi, Çalışma İstatistikleri Bürosu, İstihdam ve Kazançlar, Aralık 1984, s: 27-28
(den akt: F.D. Blau, M.A. Ferber, The Economics of Women, Men and Work, Englewood Cliffs, USA -1986, s: 156)

"1972'de kadınların % 53'ü bu tür kadına özgü meslek gruplarında (administrative Support and Service Occupations) yoğunlaştıkları halde, 1984'de bu oranın düştüğü görülmüştür. Yine kadınların yöneticilik veya idarecilik gibi mesleklere doğru yöneldikleri ve % 20'den (1972) % 34'e (1984) yükseldikleri gözlenmiştir. Bununla birlikte Tablo II, mesleki dağılımda önemli cinsiyet farklılığının bulunduğunu göstermektedir (12).

1980'de yapılan bir başka araştırmada, tüm profesyonel kadınların % 56'sının kadına özgü belli başlı beş meslekte (% 75 ve daha fazlası) -diyetisyen, kütüphanecilik, hemşirelik, anaokulu öğretmenliği ve ilkökul öğretmenliği- odaklaştığı ortaya çıkmıştır (13). Firmalar bazında yapılan bir başka çalışmada ise, bazı firmaların sadece erkek veya sadece kadın çalışanları istihdam etmeye eğilimli oldukları görülmüştür. Örneğin restoranlar ya kadın ya da erkek garsonlar almakta, ama her ikisi birlikte çalıştırılmamaktadır. California firmaları arasında yapılan bir başka çalışmada ise % 51'inin mesleki kategorileştirme yoluyla bir

Tablo II: % 5'den Azı ve % 90'dan Fazlası Kadın Olan Bazı Meslekler

Meslekler	<u>% 5'den Azı Kadın</u>
Uçak Pilotları ve Gemiciler	1.4
Kaptanlar.....	3.6
İnşaat İşçileri	3.2
İnşaat Ticareti	2.1
Mühendislik.....	4.6
Doğal Maddeleri İşleme İle İlgili İşler.....	2.3
İtfaiyecilik	2.0
Çöpçülük.....	3.0
Operatörler	3.0
Mekanist ve Tamirciler.....	3.4
Demiryolu-Taşımacılık.....	1.6
Satış Mühendisliği.....	3.2
Yükleme-Boşaltma İşleri.....	1.4
Ormancılık-Kerestecilik	3.2
Danışmanlık-Hizmet Meslekleri	4.3
Araştırmacılar	4.2
<u>% 90'dan Fazlası Kadın</u>	
Banka Kasiyerleri.....	91.1
Çocuk Bakıcıları	93.2
Diş Teknisyenleri	98.5
Sağlık Teknisyenleri.....	91.3
Lisanslı Hemşireler (özel)	96.6
Resepsiyonistler	95.8
Sekreterler, Stenograflar	98.3
Hemşireler	95.9
Öğretmen yardımcıları	92.5
Öğretmenler.....	96.4
Telefon Operatörleri.....	91.0

+ Veriler 16 yaş ve üstüne aittir.

Kaynak : Sayım Bürosu, ABD'deki Cinsiyete Dayalı Detaylı Meslekler, 1970 ve 1980 Raporlarından, Mart 1984 (den akt: F.D. Blau, M.A. Ferber, a.g.e., s: 166).

cinsiyet ayrımına gittikleri ve erkek ile kadınların aynı meslek ünvanı altında çalışmadıkları anlaşılmıştır. Buna ek olarak da firmaların % 8'inin tek cinsiyetli bir istihdama sahip oldukları görülmüştür (14).

Günümüzdeki mesleksel ayırım içinde, belirli gelişmelerin olduğu da yadsınamaz. Bunlar şöylece özetlenebilir: 1950 ve 1960 yılları arasında meslekler ayırım indeksinde, kadınlara özgü mesleklerde % 1.1'lik bir büyüme (kendi oranları içinde) gözlenmiştir. 1960-70 yılları arasında ise kadınların, kadınlara özgü mesleklere, erkeklerin ise erkeklere özgü mesleklere girişlerinde küçük bir düşme (% 3.1'lik) görülmüştür. 1972 ve 1981 arasında ise % 6.6'lık ayırım indeksinde bir azalma gözlenmiştir. Bu periyod boyunca, kadınların geleneksel erkek mesleklerindeki payları artmıştır. Tablo III'de de görüldüğü üzere, 1970'lerde erkeklerin hakim olduğu profesyonel mesleklerde, kadınların önemli bir ilerleme kaydettiği gözlenmiştir(16). Fizikçi ve Astrologlar dışında, önceki yıllarda % 15'den daha az olan tüm alanlarda, oranların yükseldiği görülmektedir.

Buna rağmen çoğu meslekte, bu ayırımın hala devam ettiği ve belirtilen artışların bazen yanıltıcı olabildiği gözlenmektedir. Bazı örnek olaylarda, firmaların yüksek yöneticilik düzeyleri ile ilişkisi az olan ve çok az sorumluluğa sahip nominal (ismi var cismi yok türünden) konumlara kadınları yerleştirdikleri anlaşılmıştır(16). Tablo II'de de çarpıcı bir şekilde ortaya konduğu üzere, belirtilen ayırım küçük düşme veya artışlarla 80'li yıllara dek varlığını korumuştur. Bu arada kadınların oranı, gelişen teknolojiye ve belli başlı kadınlara özgü mesleklere bağlı olarak, onların türevleri olabilecek mesleklerin ortaya çıkmasıyla bir çeşitlilik de göstermiştir.

Tablo III : Bazı Profesyonel Uzmanlık Mesleklerinde
Kadınların Oranı, 1970, 1980

	1970		1980	
	Toplam	Kadın %	Toplam	Kadın %
+ Mimarlar	53.670	4.0	107.693	8.3
+ Biyoloji-Yaşam Bilim	27.897	33.1	46.079	37.8
+ Kimyagerler	95.386	11.7	102.239	20.1
+ Kompüter Sistem Analiz ve Bilimleri	107.580	13.6	202.651	22.5
+ Dişçiler	95.241	3.5	125.291	6.7
+ Diyetisyenler	43.275	92.0	67.270	89.9
+ Ekonomistler	63.230	15.9	95.565	29.7
+ Editörler	155.446	41.6	210.831	49.3
+ Mühendisler	1.249.255	1.7	1.400.973	4.6
+ Avukatlar	273.083	4.9	501.834	13.8
+ Kütüphaneciler	130.389	82.1	187.379	82.5
+ Operatörler ile Sistem Araştırma-Analizi	65.008	11.1	80.876	27.7
+ Eczacılar	115.544	12.1	145.637	24.0
+ Hekimler	296.988	9.7	433.255	13.4
+ Fizikçi ve Astrologlar	21.258	4.5	22.473	5.4
+ Psikologlar	29.575	38.8	92.929	47.2
+ Kayıtlı Hemşireler	762.298	97.3	1.285.299	95.9
+ Sosyal Çalışmacılar	239.357	63.3	459.984	64.9
+ İstatikçiler	24.269	41.6	30.200	48.1
+ Ölçme ve Planlamacılar	13.213	0.0	31.634	4.2
+ Öğretmenler, Anaokulu ve Anaokulu Öncesi	134.390	97.9	183.338	96.4
+ İlikokul	1.510.037	83.9	2.319.370	75.4
+ Ortaokul	1.062.742	49.6	860.806	56.5
+ Ortaokul sonrası	510.523	29.1	637.149	36.6
+ Veterinerler	20.420	5.3	34.355	13.3

+ Veriler 16 yaş ve üstü deneyimli sivil işgücü içindir.

Kaynak : Sayım Bürosu, ABD Cinsiyete Dayalı Deneyimli Sivil İşgücüne Ait
Detaylı Meslekler: 1980-1970, Ek Rapor PC80-SI-15, Mart 1984
(den akt: F.D. Blau, M.A. Ferber, a.g.e., s : 160)

SONUÇ

Çalışmada varılmak istenilen sonuç, toplumun ve örgütlenmesinin, kadın ve erkeğe ilişkin biyolojik farklılıklar temelinde oluşturulmuş olan niteliklerden ziyade, kültürel olarak belirlenmiş olanlar ve bunlara özgü roller çerçevesinde gerçekleştiğidir. Kalkış noktamız ise toplumun adı geçen biyolojik temelli cinsiyet farklılaşmasının bir yansıması olmadığıdır.

Yukarıda belirlediğimiz iki oluşum birbirinden ayrı olmakla beraber, ilginç olan, kadına ilişkin rollerdeki belirleyici unsurun, kadının biyolojik temelli farklılığının kültürel bazdaki devamlılığıdır. Kültürel temelli ayırmada, kadının konumunun sosyal platform içinde değerlendirilmesi sonrası bunun kadınlara ilişkin yansıması ise, toplumda üstlendikleri rollerin, geleneksel olarak onlara atfedilen roller sınırlamasında kalması ve ekonomik yaşamda üstlenebilecekleri rolleri de kısıtlamasıdır. Kısıtlamanın dolayısıyla kadının bu konumunun korunması, aynı zamanda onun toplum düzeni için işlevsel olduğunu da göstermektedir. Toplumdaki değerlerin yapısal olarak bu işlevsellikle bağlantılı olması ve paralellik göstermesi, geleneksel rolleri destekleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ise bize, çalışmada sunulan veriler paralelinde olmak üzere, ileri düzeyde sanayileşmiş ve kentleşmiş bir toplumda, kadının öncelikli grubunun 'aile' olarak kabul edilmesi ve buna ilişkin rollerin, diğer rollerde belirleyici olmasını açıklayabilmektedir. Teknolojinin tüm gelişmişliğine rağmen, geleneksel rollerin güçlüğünün, belirtilen bu oluşum çerçevesinde devam etmesi, kadınların, meslek seçimine bu değerler bazında yönelmelerine neden olmakta ve onları kadınlara özgü mesleklere kanalize etmektedir.

REFERANS NOTLARI

- 1) Cyntia Fuchs Epstein, Deceptive Distinctions, Russel Sage Pub. USA 1988, s:5
- 2) Nilgün Çelebi, Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları, Sebat Ofset, Konya 1990, s :5
- 3) N. Çelebi, y.a.g.e. s : 9
- 4) N. Çelebi, y.a.g.e. s : 9
- 5) Barbara Sinclair Deckerd, The Women's Movement, Harper-Row Pub. USA 1979, s : 29
- 6) C.F. Epstein, y.a.g.e. s : 137
- 7) B.S. Deckard, y.a.g.e. s : 35
- 8) C.F. Epstein, y.a.g.e. s : 137
- 9) C.F. Epstein, y.a.g.e. s : 12
- 10) N. Çelebi, y.a.g.e. s : 10
- 11) B.S. Deckard, y.a.g.e. s : 307
- 12) F.D. Blau, M.A. Ferber, The Economics of Women, Men and Work, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, USA 1986, s : 155
- 13) F.D. Blau, M.A. Ferber, y.a.g.e. s : 159
- 14) F.D. Blau, M.A. Ferber, y.a.g.e. s : 160
- 15) F.D. Blau, M.A. Ferber, y.a.g.e. s : 165-166